

SZŰCS ZOLTÁN GÁBOR

A nemzetvallás mint politika

*Gerő András: Képzelt történelem.
Fejezetek a magyar szimbolikus politika
XIX–XX. századi történetéből.
Bp., Eötvös Kiadó – PolgArt, 2004.*

Minden víz. Ezzel a meglepő állítással veszi kezdetét az európai filozófia története.¹ *A nemzet vallás*. Ezzel a másik meglepő állítással pedig Gerő András kiváló, bár nagyrészt korábbi írásaiból összerakott, mégis egységes szerkezetű és mondanivalójú, monografikus igényű könyvében találkozunk. Hogy mit akart Thalész mondani, azt ma legfeljebb a klasszikafileológusok némelyike sejtí. Sokkal egyszerűbb megérteni Gerő állítását, a szerző ugyanis világos és jól követhető gondolatmenetében maga árulja el nekünk.

Őt mindenekelőtt a szimbolikus politika foglalkoztatja, azaz a „közösségképző öntudat és a neki megfelelő szimbolikus önkifejezés” (7.) politikája. Mi ez a szimbolikus politika? A „hatalompolitika (vagy egy másik felsorolásában: érdeklpolitika, hatalompolitika, gazdaságlpolitika, társadalompolitika stb.) változó erőtényezői, prioritásai” mellett, mögött létező „változó intenzitású, változó hangsúlyú és erejű folytonosság”. Valami, ami a reálpolitikánál nem kevésbé reális, de attól mégis különbözik. Tárgyában és „léptékeiben” is, hiszen egyfelől szimbólumokkal dolgozik, egyúttal pedig a változó világ „folytonosság”-ával.

Persze sokféle szimbolikus politika lehetséges, de mint a szerző mondja, „számomra a modern magyar nemzet szimbolikus politikai önkifejezése a kutatott terület” (11.), ami aligha meglepő a 19. századi magyar történelem jeles történészétől.

Innen pedig már csak egy lépés a nemzetvallás tétele. Gerő szerint ugyanis a mai értelemben vett nemzet, azaz az identitásteremtő nemzet kései, újkori képződmény, hosszú érlelődési folyamat eredménye (17.), s ez a folyamat egybeesik az európai társadalom szekularizálódásával (18.). A nemzet voltaképpen a vallás helyét foglalta el, a vallás túlvilági céljait helyezte át a földre (21.), mi több, kisajátította a vallás jelképrendszerét, a himnuszoktól kezdve a templomi zászlókon és az „áldozat” követelésén át a „dogmatikai narratív terek” kialakításáig (19.).

A nemzetvallás persze nevezhető volna nacionalizmusnak is (21.), de mint arra Gerő rámutat, az inkább olyan kifejezés, amelynek a reálpolitika világára nézve van létjogosultsága. A modern nemzet annál jóval átfogóbb valami, s hogy egész mélységében megérthessük mibenlétét, ahhoz a legjobb út a vallási analógia. Ez ugyanis, mondja a szerző, „lehetővé teszi ismert jelenségek újraértelmezését és összezárkóztatását” (21.).

LIBERÁLIS, NEMZETI, POLGÁRI

A könyv szerzője sokoldalú, elismert szaktekintély, az ELTE és a CEU tanára, külföldi egyetemek vendégelőadója, a Habsburg Intézet ötletadója és főigazgatója, közéleti viták (például az ÉS-ben a gyűlöletbeszédéről szóló elhúzódó polémia) gyakori résztvevője, a 19. század második felének magyar történetéről szóló számos izgalmas könyv szerzője. Írt a magyar polgárosodásról, Ferenc Józsefnek a magyar nemzethez fűződő ellentmondásos viszonyáról, a kiegyezés folyamatáról, konstrukciójának belső feszültségeiről és azok szomorú következményeiről, a korszak választási rendszeréről, írt historiográfiai munkákat (például Szekfű *Három nemzedékéről*), írt a politikai botrányokról, de írt az 1848-as forradalom 20. századi állami kisajátításáról, ötvenhatról és sok más kérdésről.² Pályafutását (egy OTDK-dolgozat formájában) is 19. százados írással kezdte a reformellenzék álláspontjáról az iparfejlesztés kérdésében.

Ha nagyon röviden össze akarnánk foglalni ennek a történetírói életműnek az eddigi irányát, ami megjelenik ebben a könyvben is, akkor azt lehetne mondani, hogy Gerő számára a 19. század a modern magyar polgári nemzet születésének ideje, egy olyan polgárosodási folyamat kezdőpontja, amelynek végére a mai napig sem jutottunk el. A polgárosodás időről időre új lendületet vett, de aztán meg is torpant. S az egyik legnagyobb megtorpanás éppen a kiegyezés. A kompromisszum, legyen bármilyen elkerülhetetlen, elvei lényegi föladására készítette a magyar liberálisokat, akik a jogkiterjesztés útjáról a jogszűkítés útjára tértek át, hogy biztosítsák a rendszer fennmaradását. Olyan rendszert hoztak létre ugyanis, amely nem nyújtott pozitív azonosulási lehetőséget, csak állandó erőszakkal és korrup-

cióval lehetett fenntartani, s a kiegyezés első, még erkölcsileg szilárd első nemzedéke (Deák Ferenc, Horvát Boldizsár, Andrássy, Eötvös stb.) után következő gyenge utódok már nélkülöztek minden olyan vonást, amely mentséget jelentene viselkedésükre. Ezt Gerő számára nem csak a botrányos választási rendszer, a nyílt politikai korrupció jelzik, de olyan kedvezőtlen jelenségek is, mint a „magyar kételkedés”, azaz a lojális hivatalosság és a 48-as magánérzelmeik közötti megszüntethetetlen távolság, ami már önmagában is demoralizáló hatású, mivel a 48-as erkölcsiségből nem következtek tettek. (Emblematikus Gerő számára az „Éljen Kossuth!” táblákat cipelő, de „Éljen a király!” jelszót skandáló tüntető tömeg.) Vagy a polgárosodásra visszahatásként meginduló „felfelé azonosulás”, azaz a társadalmi rétegek kasztszerű önmagába záródása és a minták felülről való (sokszor csak képzelt) kölcsönzése. Terjedőben volt a párbajszokás és a cím- és rangkórság.³ E tézisekkel a könyvben is találkozhatunk, egy feltűnő kivétellel: a Deák Ferencről szóló részt ugyanis, amely a Habsburg Monarchia élettereje mellett érvel, némi iróniával így mondhatnánk, nem Szabad György tanítványa, hanem a Habsburg Intézet vezetője írta [valójában a nézőpontváltás a könyvben reflektált és szándékos (142.)].

Ennél is érdekesebb lehet egy pillanatra elgondolkodni ennek a konstrukciónak (hiszen minden történetírás konstrukciókat termel – ez valójában nem radikálisan posztmodern állítás, hanem egyszerű tény) az elemeiről. Nem kicsi a tétje a kérdésnek a könyv egésze szempontjából. Ahogy – a könyv szerint – a modern nemzet a 19. század szülötte, úgy ez bizonyos értelemben az egész modern magyar történetírásról elmondható (Szalay Lászlóval, Horváth Mihállyal, Bajzával, Toldyval stb.), annak minden történeti, módszertani, politikai problémájával együtt, s ez a történelem nyilván éppúgy magán hordozza a nemzeti ébredés örökségét, mint minden más ügy. Ezért eszmetörténeti szempontból minden történészi szembenézés a modern magyar polgári nemzet születésével egyúttal szembenézést igényel a korszak historiográfiájával is, mert az örökölt fogalmi nyelv igencsak „megterhelt”, éppen nemzeti szempontból.

A könyv persze mindent megtesz, hogy a szükséges önreflexiót elvégezze. Először is, a címmel Benedict Anderson híres könyvét, az *Imagined communities*et parafrázálja, Gerő hivatkozik is rá, éppúgy, mint a nationalism studies más klasszikusaira, Gellnerre, Hobsbawmra, Smithre. Utal arra a tapasztalatra is, amit a rendszerváltás utáni nemzeti újjáébredés jelentett, ilyen volt például a halottnak hitt szimbólumok feltámadása. Vagyis igyekszik megszabadulni a nemzeti kérdés tárgyalásának beidegződéseitől. Értelemszerűen ezt fejezi ki „a nemzet egy vallás” tételével is. Továbbá, számot vet a hagyományos történetírást a 20. században érő kihívásokkal, különösen a posztmodernnel, amit kissé sommásan elintéz azzal, hogy a jó

történetírás mindig rekonstrukció is, nem csak konstrukció, mint szerinte a posztmoderneknak gondolják, ugyanakkor elismeri a történetírás konstrukciónak tételében rejlő inspiratív erőt. Erősen kötődik is munkája egy sajátos magyar kutatási irányhoz, amely az antropológiában, az irodalomtörténetben és néhány más területen jelent meg és amit kultusz kutatásnak szokás nevezni. A kultusz kutatás elsősorban egyébként a 19. századdal foglalkozott, legjobbjai, például Dávidházi Péter, Margócsy István és mások azt mutatták meg, ami Gerőnek is fontos kiinduló állítása, hogy az értelmezés nyelvét, szekuláris fogalmi nyelvünket át meg átjárta egy kultikus-szagrális nyelvhasználat, és így irodalomról, művészetről, történelemtől, politikáról nem is igen lehet másként beszélni a 19. század óta, mint vallási metaforákban.⁴

Túl azonban mindezeneken, Gerő konstrukciója elkerülhetetlenül konstrukció marad, elkerülhetetlen politikai implikációkkal, amit az tesz különösen érdekessé, hogy – mint már mondtam – számára a nemzeti történelem nem olyasmi, ami lezárult volna, hanem ma is, napjainkban is történik mivelünk, politikai vonatkozásai tehát számunkra is aktuálisak. Mit kezdhetünk ennek fényében Gerő elképzeléseivel? Tudjuk, hogy a 19. század története mindig is politikai csatatér volt és maradt.⁵ A liberális aranykorról szóló beszámoló liberálisok tollán született, a nemzet fokozatos önkifejlésének koncepciója egy historicista történetfilozófiában. Az ellentörténetet (keserű vádakkal a liberalizmusra) vagy olyan derék konzervatívok, mint Asbóth és Szekfű írták vagy szocialisták, esetleg polgári radikálisok, mint Szabó Ervin, aki semmi rokonszenvet keltőt nem talált a 48-as nemesi lázadásban, vagy Ady, aki az „úri rendet” kárhoztatta a kiegyezésért, vagy Jászi, aki már az emigrációban oly szépen felvázolta a monarchia összeomlásának történetét. Politikai kérdéseik érthetőek és hűsbavágóak voltak. Miért reformálhatatlan ma a kiegyezés? Vagy később: miért omlott össze tegnap a történeti Magyarország, hol vesztettünk utat? Vagy még később: milyen haladó tegnapelőtti tradíciókat lehetne kisajátítani saját mai politikai céljainkra?

De ez utóbbi már a 45-öt követő korszak ügye, amikor az aszszimiláció, a liberalizmus, a polgárosodás önellentmondásai elvesztették aktuálpolitikai tartalmukat az új rend új kérdései árnyékában, ahol a magyar történetírás időnként kritizálta a nacionalizmust (olykor vulgármarxistán, máskor Szűcs Jenő módjára, igen intelligensen), gyakran mégis pártosan nemzeti, kuruc szemmel nézte a magyar históriát, nem kis részben azzal a bevallott szándékkal, hogy megteremtse a „szocialista patriotizmust”, a nemzeti érzés új, marxista formáját, amint ezt olyan nagyszerű történészekről, a nemzeti problematika újragondolójáról, a kora újkorral foglalkozó Klaniczay Tibortól vagy a középkorász Szűcs Jenőtől tudhatjuk.

Hozzájuk képest Gerő konstrukciója, amelyet polgárinak, nemzetinek és liberálisnak lehetne nevezni (némi túlzással liberális nacionalistának), amennyiben feltétel nélkül azonosul a reformkor nemzeti és liberális polgárosodási programjával és a magyar történelemben afféle elhajlást lát a kiegyezésnél, mégpedig a reformkori *liberális nemzeti projekthez képest*, talán nem olyan könnyen fordítható le a „reálpolitikára”. Ha arra gondolunk, hogy azok a történészgenerációk, amelyek egyikébe Gerő is tartozik, s akiket elsősorban a mester, Szabad György karizmatikus alakja és az ő történelemszemléletének liberális nemzeti előfeltevései kötnek össze, a rendszerváltás után a politikában bizony nagyon nagyrészt nem a liberális pártokban lálták meg a helyüket (bár egyikük, Antall József szerette a „nemzeti liberalizmust” az MDF egyik főáramlataként prezentálni), világos, hogy egy történeti mű liberális politikai implikációja és liberális reálpolitika (horribile dictu: párttagság) nem kölcsönösen felcserélhető dolgok.

Persze, a nézetek sokfélesége nem kis részben megérthető abból is, ahogy egyesek más tradíciókat is beépítenek gondolatmenetükbe, például Gerő (vagy egy másik Szabad-tanítvány, Dénes Iván Zoltán, a magyar konzervativizmus szenvedélyes és kritikus hangvételű kutatója) egy másik fontos elődre, Bibóra hivatkozik.⁶ Annak ellenére, hogy a könyv Bibóról szóló fejezete (247–264.) a nagy magyar politikai filozófus történetfelfogásának kritikáját adja, amiért az belül maradt a szimbolikus politika világán, ez nem terjed ki a bibói szellemiség elutasítására. Bibó erősen (kollektív) pszichologizáló és moralizáló gondolatmenete – mint oly sokan a két világháború közötti időszak gondolkodói közül – a hibát kereste a rendszerben, azt a nemzeti bűnt, ami a magyar történelem végzetes kisiklásához vezetett. De amíg Németh László, Szekfű Gyula, Szabó Dezső és a többség lényegében megőrizte a hagyományos nacionalizmus előfeltevéseit vagy erősen problematikus irányba fejlesztette tovább,⁷ ő igyekezett szisztematikusan lerombolni azokat. A kultuszkatatói érdeklődés, a szimbolikus és reálpolitika állandó szembenállásának vizsgálata, a kritikai attitűd Gerőnél, mint a „magyar kételkedés”, a kiegyezés morális leépülésének vissza-visszatérő motívuma esetében aligha csak formális párhuzamot mutat a bibói koncepcióval (ahogy az említett is Dénes Iván Zoltán is ékes bibói nyelven fogalmazza meg konzervativizmuskritikáját).

Persze a könyv Bibó-fejezete, akárcsak a Deák-fejezet, azzal a problémával is szembesít, hogy milyen nehéz egységes könyvet alkotni egy tizenegynéhány év alatt termelődött szövegtömegből. A szimbolikus politikai elemzés keretébe néha homlokegyenest ellenkező intenciójú szövegek kerülnek, s ez bizonyos feszültséget teremt a könyvben. Abban a könyvben és abban a koncepcióban, amit az alábbiakban mindenképpen érdekes közelebről is szemügyre venni.

SZIMBOLIKUS POLITIKA KÜLFÖLDÖN ÉS ITTHON,
SZEMÉLYBEN, TÉRBEN ÉS IDŐBEN

Gerő úgy véli, a „nemzetvallás” bizonyos „strukturális elemek” (289.) összessége. A nemzeti történelem mint alapanyag előzetesen adott formákat ölthet, s ez némiképp determinálja a történelmet, hiszen a kortársak keresik a lehetőséget, hogy megtalálhassák a „nemzet apját”, ha kell, „ősi jogaiba” visszaállítsák a korábban sosem létezett trikolórt (24.), kisajátítsák a templomi zászlókat és ha úgy hozza a szükség, áldozatot hozzanak a házáért (147–162.). De nincs szó szélsőséges determinációról, a reálpolitika és a szimbolikus politika szétválhat, élesen szembe is kerülhet, pl. egyszerre lehet az országnak de jure és de facto Ferenc József a királya, miközben „Kossuth apánk” sok tekintetben kisajátítja a nemzeti uralkodó szimbolikus szerepét, illetve esetleges történelmi körülmények (tehetség, szerencse stb.) befolyásolják, hogy mondjuk Kossuth és nem más az, aki a nemzet apjává válik.

A könyv nagy érdeme, hogy – miközben elég zavarbaejtő kérdés, hogy például vajon egy vallásnak okvetlenül szüksége van-e „apára”, hogy tehát a vallási analógia nem túlfeszített-e – a felvetett problémákat igen sokoldalúan közelíti meg. Ugyan kompetenciahiányra hivatkozva nem vállalkozik a tárgyak szimbolikus politikájának elemzésére, részletesen vizsgálódik „idő”, „tér” és „személy” dimenzióiban.

Különösen erőteljes része a könyvnek a személyekre vonatkozó rész, ahol Kossuth, József nádor, Erzsébet királyné, Ferenc József, Deák Ferenc és Batthyány Lajos alakjairól nagyszerű portrékat fest a szerző, egy pillanatig sem veszítve szem elől a fő célt, megmutatni azt az elementáris igényt, amellyel az alakuló magyar nemzet tudat igyekezett „apát” találni magának. Kossuth, úgy tűnik, tehetségével és szerencséjével érdemelte ki a helyét, József nádor annak ellenére vált kiemelkedően fontos Habsburggá („der alte Rákóczi”-vá), amolyan királypótlékká, hogy mégiscsak kissé korán jött, s ráadásul Toszkánából. Erzsébet jórészt jóindulatú és termékeny félreértéseknek köszönheti legendáját, valamint férje tökéletes alkalmatlanságának a nemzeti király szerepének eljátszására. Deák a nemzetvallás 48-at a realitások ellenében esztétizáló működésének áldozata, Batthyány pedig szinte teljesen esetleges körülményeké, előbb a dualizmus királyának (mármint Ferenc József) személyéé, aztán a Batthyány emlékével rokonszenvező polgári forradalom gyors bukásáé, majd Szekfű Széchenyi-mitológiájának gyors sikeréé.

Az „idő” szimbolikus politikájáról szóló részben március 15-ről olvashatunk egy érdekes elemzést, míg a millenniumi problematikával foglalkozó írás már sokkal inkább azt a kérdést veti fel olvasójában, hogy hol vannak egy ilyen munka érvé-

nyességének határai. A 2000-es millennium szimbolikájával kapcsolatos tétel érdekeseznek tűnik (ti. közelebb állna a Horthy-rendszerhez, mint a megidézett millenniumhoz) ugyan, de a szarkasztikus-kritikai hangnem, az aktuálpolitikai elkötelezettség komoly kétségeket ébreszt. Nem arra vonatkozóan, hogy joga van-e a szerzőnek így gondolkodni (a recenzens sokban osztja a szerző vélekedéseit), mint inkább a tekintetben, hogy nem egészen más ügy-e már az 1990 utáni magyar politika. Talán, de ez csak a recenzens bizonytalan felvetése, a rendszerváltás utáni magyar politika nem véletlenül nem nagyon tud mit kezdeni a nemzeti történelmi szimbólumokkal (vagy olyan esetlen, amikor próbálkozik). Talán valami alapvetően változott meg e téren, s a március 15-és és a millenniumos elemzés implikációi is erősítik ezt a gyanúját, meglehet, a könyv egészének intenciójával éles ellentétben.

A térbeli szimbolikus politikát a millenniumi emlékmű képviseli, míg az utolsó fejezetek, amelyekben a nemzeti szimbolikus politikára való reflexiókkal – Bibóval és a zsidósággal – foglalkozik a szerző, azaz a „zsákutcás történelem” koncepciójával, amit azzal magyaráz, hogy Bibó logikailag csalta magát csapdába mikor a szimbolikus politika kategóriáiban gondolkodott a magyar történelemről; másrészt az asszimilációs projekt bonyolult és a holokausztban borzalmas kijózanító élményt kapott történetével. Ez utóbbi két fejezet megint csak elbizonytalanítja az olvasót. Egyfelől retorikailag a lehető legjobb helyen vannak, csattanósak és segítenek jobban átlátni a szimbolikus politika kérdéseit, ugyanakkor azt mutatják, a történet egyáltalán nincs kibontva [ahogy a könyv alcíme is mondja: „fejezetek” ezek csak az egész történetből, az előző pedig meg is indokolja Bibó személyének kiválasztását (12.)]. Annyi név és annyira probléma kínálkozna még elemzésre! Persze nem a(z elérhetetlen) teljességet hiányolom, hanem csak az előadott történet még ennél is alaposabb kidolgozását.

Azét a történetét, amit a zárófejezet (*Utószó: a magyarok istene*) igyekszik, nem minden siker nélkül újra prezentálni az olvasó számára.

TEHÁT, SZIMBOLIKUS POLITIKA

Mint minden nagy koncepciónak, ennek a könyvnek is magával ragadó a lendülete, ugyanakkor (ennek mintegy elkerülhetetlen velejárójaként) időnként meglepő felszínességekbe botlani. Azt olvasom például a 35. oldalon, a 15-ös lábjegyzetben, hogy „Fontosnak tartom megjegyezni – éppen Kölcsey, illetve a *Himnusz* esetében –, hogy az akkor kialakuló magyar nemzettudat elsősorban ember- és nem földorientált volt. A költő a magyarokra és nem a magyarok országára kéri isten áldását. Az em-

berorientáltság logikusan következett a jogkiterjesztésre súlyozó megközelítésből. A későbbiekben – főként Trianon után – erőteljesebb hangsúlyt kapott a földre, a Szent István-i birodalomra épülő világkép, a „magyar föld” problémája. A két vonulat máig a nemzettudat – eltérő politikai artikulációt jelentő – része.” Ami egy nagyon érdekes gondolat, csak sajnos túl egyszerű ahhoz, hogy igaz legyen. Erre frappánsabb érvet nem tud a recenzens előhozni, mint hogy a *Himnusz* melletti másik nagy reformkori nemzeti költeményünk, a *Szózat* alapvetően a földről szól („Ez a föld, melyen annyiszor...”).

Vagy egy másik példa, hogy a Ferenc Józsefről szóló tartalmatlan hivatalos lojális versikék között (91–92.) olvasom Vörösmarty *Fóti dalának* egy strófáját („A legelső magyar ember a király...”), szerzői névmegjelölés nélkül, ami akkor is vitatható eljárás, ha nyilván mindnyájunk műveltségének alaprétegéhez tartozik is ez a nagy reformkori költemény, mivel keletkezését tekintve egy korszakkal korábbi a többinél, tehát szerepeltetése akkor is igényelne némi magyarázatot, ha arról volna szó, hogy az idézett részletet a dualizmus idején különösen kedvelték és előszeretettel írták ki ünnepi alkalmakkor.

A legzavaróbb a zárófejezet, ahol a „magyarok istene” kapcsán arról elmélkedik a szerző, hogy a zsidó–magyar párhuzam tradicionális képétől milyen logikai út vezetett a *Nemzeti dal*-beli „magyarok istenéig”, ami egészen más, új viszonyt feltételez Isten és a nemzet között. Az a baj, hogy a szerző egyszerűen kihagyja a számításból azt az irodalomtörténetileg jól dokumentált és általa is kétségtávolan ismert 19. századi igényt, hogy egy teljesen kifejlett, egészséges nemzetnek saját eredetmítoszokra, ősvallásra is szüksége van (Vörösmarty a *Zalán futásában* például nemzeti ősvallást, Arany a *Buda halálában* nemzeti őseposzt gyárt, Kölcsey a *Nemzeti hagyományokban* teoretikusan is kifejti ezt a problémát) és ezt a pofonegyszerű lehetőséget ignorálva kissé talán túlbonyolítja a gondolatmenetét (293–294.).

De ezek a dolgok elhanyagolható jelentőségűek a valóban nagyszerű munkával szemben, három kiragadott példám a könyv egészét aligha minősítheti. Van azonban valami, amire szeretnék kitérni még, és szoros összefüggésben van azzal a kérdéssel, hogy miért lehet érdekes a politikatudomány számára a szimbolikus politika történettudományos vizsgálata? S ez az a kérdés, hogy mi a szimbolikus politika?

Ezt a kérdést leginkább azon a két problémán eltűnődve lehet megragadni, amelyekben Gerő nagyívű elméletének az előbbiekkal szemben már valóban *érdemi* nehézségeivel szembesülünk.

Először is, miközben Gerő osztja a nacionalizmus kutatás „modernista konszenzusát”, azaz a nemzetet újkori eredetűnek tartja, ugyanakkor könyvének megfelelő részében, meglepő ellentmondásban modernista alapállásával, igen sommásan és

ahistorikus módon konstatálja ősi, keresztény és pogány magyar nemzeti tradíciók létét, miközben nagyvonalúan átsiklik a középkor és a kora újkor évszázadain.

Hát, hogy is van ez? Laikus olvasóként az az érzése támad az embernek, hogy Gerő eredeti, igen impresszív elképzelése arról, hogy a nemzet egy szimbolikus politikai konstrukció talán megengedne egy elméletileg tágasabb, kontextualistább leírást, mint a 19. századi eredet és a szinte mitikus ősidőkbe visszavezetett pogány-keresztény tradíciók szigorú kettősségét. Amit tesz, voltaképpen a 19. százados tudományos érdeklődés csapdájának tűnik. A nemzetvallás szekularizált vallási nyelvezetét Gerő (akárcsak a korábban már említett egész kultuszkutatói projekt) igyekszik egyetlen origóhoz kötni, s ami abba nem fér bele, azt a távoli múlthoz utalja. Holott, a szimbolikus politika nyilván nem a 19. század kiváltsága, a nemzeti tematika sem az. Amivel nem a „modernista konszenzus” érvényét vonom kétségbe, nem azt állítom, hogy a nemzet öröktől fogva van, mint természeti adottság, csak hogy az *emlékezés és felejtés, átörökítés és újítás, újrafelfedezés és újraírás* vissza-visszatérő aktuális révén a nemzet mint szimbolikus politikai konstrukció története valószínűleg jóval összetettebb, hogy egy egyszerű genealogikus modellben volna érdemes ábrázolni. Egy példával élve, a kora újkori nemzeti konstrukciók biztosan igen kidolgozottak voltak, ugyanakkor biztosan más volt a tartalmuk mint a mai nemzetnek, mégis meglepően sok motívumot és inspirációt nyújtottak a későbbi korszak nemzeti ébredéséhez. S amíg túlságosan leegyszerűsítő volna a mai nemzet előtörténeteként tárgyalni a korszakot, a kora újkorról szóló tudás igen bomlasztó erővel tud hatni a 19. századról szóló hagyományos tudásunkra, előítéleteinkre is.⁸ S hogy egészen őszinte legyek, ezért nem is egészen hiszem el, hogy a 19. századi nemzeti konstrukciókból kellene egy az egyben levezetni a mai nemzeti identitásunkat.

A másik probléma általánosabb jellegű és a szimbolikus politika természetére vonatkozik. Már mondtam, hogy Gerő számára a szimbolikus politika leginkább a reálpolitika mellett létező másik szféra a szimbólumokkal való politizálás. Van azonban valami, amit ez az elképzelés feltűnően ignorál, s ez pedig az, hogy miként lehet világosan és egyértelműen elhatárolni a valóság reális (hatalmi, érdek, gazdasági stb.) és szimbolikus részét? Minek nincs szimbolikus vonatkozása? És ha ezt figyelembe vesszük, akkor valóban kielégítő-e csak a nyilvánvaló szimbólumok szimbolikus politikájával foglalkozni?⁹ Mint már Gerő posztmodernnel szembeni, említett kritikája az előszóban érzékelteti, ez egy olyan elméleti korlát, amit sosem fog tudni, sem akarni átlépni a szimbolikus politika kutatásának ezen paradigmája. Hogy úgy mondjam, sosem fog igazán kételkedni tudni abban, amit lát.

Meglehet nem is kell kételkednie. Hiszen saját paradigmáján belül, mindazokkal az erényekkel és hibákkal együtt, amikről a kritikában beszéltem, a *Képzelt történelem* kétségkívül értékes és inspiráló hozzájárulás a politika működésének megértéséhez. Maradandó mű.

JEGYZETEK

- ¹ Ugyanez szarkasztikusabb megfogalmazásban: „Minden víz.» Ezzel a sületlenséggel indul a filozófia története.” Farkas Zsolt: *Most akkor*. Budapest: Filum Kiadó. 1999. 181.
- ² Lásd például *Az elsöprő kisebbség*. Budapest: Gondolat. 1988; *Magyar polgárosodás*. Budapest: Atlantisz–Medvetánc Press. 1993., *Utódok kora*. Budapest: Új Mandátum Kiadó. 1996; *Ferenc József, a magyarok királya*. Budapest: Pannonica Kiadó. 1999; *Magyar polgárosodás*. Budapest: Atlantisz–Medvetánc Press, 1993.
- ¹ A polgárosodást másként megítélő történelmi interpretációhoz lásd: Kövér György–Gyáni Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris. 1998.
- ² Ehhez lásd Takáts József (szerk.) *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve*. Budapest: Kijárat Kiadó. 2003. mellett a most megjelent és komoly politológiai tanulságokkal is szolgáló monumentális munkát: Dávidházi Péter: *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*. Budapest: Akadémiai Kiadó–Universitas Kiadó. 2004.
- ³ Ehhez és a következő bekezdéshez lásd előző kritikám mellett Klaniczay Tibor: *Hagyományok ébresztése*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. 1976; Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem*. Budapest: Gondolat. 1984.
- ⁴ Figyelemreméltó ellenpont Gergely András Bibó-kritikája a Schlettlemékkönyvben (Bibó István a kiegyezésről és a dualizmus rendszeréről. In: Bihari Mihály–Cieger András: „*Képzeltetek embert*”. Budapest: Korona. 1999. 55–64.)
- ⁵ Ehhez lásd Trencsényi Balázs: Az „alkatdiskurzus” és Bibó István politikai publicisztikája. In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): *Megtalálni a szabadság rendjét. Tanulmányok Bibó István életművéről*. Budapest, Új Mandátum. 2001. 175–207. o. és Dénes Iván Zoltán: Egy igazságtalanság két értelmezése. Szekfű Gyula és Bibó István a párizsi békeszerződésről. *Magyar Tudomány* 2003. 6. sz.
- ⁶ Egy igen inspiráló kísérlet Bene Sándor könyve: *Theatrum politicum: Nyilvánosság, közvélemény, irodalom a kora újkorban*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 1999, amely a kora-újkori magyar politikai nyilvánosság születését tárgyalja; egy másik, Takáts József esszéje (Magyar politikai beszédmodok a XIX. század elején. In: Szajbély Mihály (szerk.): *Mesterek, tanítványok*. Budapest: Magvető. 1999. 224., amely nem kis részben a kora újkori politikai eszmetörténeti tanulságokat vetíti rá a 19. századi anyagra, igen inspiráló módon vonva kétségbe a 19. század „uralkodó eszméiről” szóló tudásunkat. Még egy példa Péter László koncepciója a dualista magyar politikába átöröklött hagyományos magyar politikai eszmék hatásáról.
- ⁷ Éppen ilyen kérdésekkel foglalkozik egyebek között a diszkurzív politikatudomány. Ehhez lásd: Szabó Márton: *A diszkurzív politikatudomány alapjai*. Budapest: L’Harmattan. 2003. Vö. még Terrel Carver–Matti Hyvärinen (ed.):

Interpreting the Political. New York/London: Routledge. 1997, David Howarth–Aletta Norval–Yannis Stavrakakis (ed.): *Discourse theory and political analysis. Identities, hegemonies and social changes*. Manchester: Manchester University Press. 2000, J. R. Martin–Ruth Wodak (szerk.): *Re/reading the past. Critical and functional perspectives on time and value*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 2003.